

RESNOBA JE ŠČIT BEDAKOV

Charles-Louis de Montesquieu, Perzijska pisma, Mariborska literarna družba, Maribor 2000, 285 strani.

»Človek pa ni nič manj družabno kot razumsko bitje: vendar ne more vedno uživati prijetne in zabavne družbe. Popuščaj svoji strasti do znanosti..., vendar naj bo ta znanost človeška in takšna, da bo imela neposredno zvezo z delovanjem in družbo... Bodi filozof, toda ostani v svoji filozofiji človek.«¹

Charles-Louis de Secondat baron de la Brède et de Montesquieu je zagotovo bil filozofirajoci človek v smislu pravkar citiranega Humovega vodila. Današnji svet ga pozna predvsem kot avtorja obsežnega traktata O duhu zakonov, ki je izšel leta 1748 v Ženevi. V tem delu je ob analizi angleške nikoli zapisane ustave razvil moderno teorijo o delitvi oblasti. Njegova misel je sčasoma dobila status samoumevnosti; postala je temelj novodobne politične teorije. Kmalu je prodrila tudi v družbeno prakso: razprava o duhu zakonov je Montesquieuja povzdignila v enega od najpomembnejših idejnih utemeljiteljev ustave Združenih držav Amerike. Njegova Perzijska pisma, ki so bila natisnjena na Nizozemskem leta 1721, pa odkrivajo poleg politične vsebine še igrivega duha, ki ne samo razmišlja o svetu, v katerem živi, ampak ga zna tudi (pre)obleči v živopisan plašč sočnega humorja in jedke satire.

»Kakšno nasprotje! Kakšen nenaden prehod! Hierarhija, disciplina, red, ki jih zagotavlja avtoriteta, dogme, ki čvrsto uravnavajo življenje: vse to so ljubili ljudje sedemnajstega stoletja. Prisiljene vezi, avtoriteta, dogme: vse to so sovražili ljudje osemnajstega stoletja, njihovi neposredni nasledniki.«² Stoletje razsvetljenec je prav tako kot predhodno dobo uveljavljajočega se empirizma zaznamovala svojevrstna *»kriza zavesti«*, ki ni prinesla zgolj novih idej, razgrnjenih na temelju vere v razum, ampak je pomenila tudi pomemben psihološki korak od stalnosti h gibanju, od *»antičnega«* k modernemu, od juga k severu, od dogmatičnosti k heterodoksnosti – in še naprej h konceptiji naravnosti...

Montesquieu se je rodil leta 1689. Absolutna monarhija Ludvika XIV. je bila v zenitu svoje moči, Leibniza pa so – vsaj za javnost – prevzemale sanje

o velikem pomirjenem krščanskem kraljestvu ter o povezovanju evropske in kitajske civilizacije.³ Nazadnje je prevladala netolerantna evropocentrična miselnost. Gotovo je bil to tudi čas zanimanja za vse drugačno in oddaljeno – a hkrati na neki paradoksalni način še preveč domače. Orient je postal oznaka za države, dežele in pokrajine, ki so v domišljiji bralcev in piscev dobile poteze vsega, kar Evropa ni bila in ni hotela biti. V Franciji je vladavino Sončnega kralja v začetku 18. stoletja zamenjalo regentstvo Filipa Orleanskega; navidezno mogočna država se je v smrtnih krčih stresala pod težo obupne finančne krize. Socialni nemir se je nevarno širil ter vnašal v duhovno ozračje rojevajočega se rokokoja nelaгодnost in negotovost. Medtem pa so na delovni mizi *»žlahtnega meščana«* iz Bordeauxa nastajala Perzijska pisma... Literarna oblika, ki si jo je izbral Montesquieu, je bila tedaj zelo priljubljena: 18. stoletje je čas pisemskega romana (spomnimo se samo na Goethejevo Trpljenje mladega Wertherja ali Laclosova Nevarna razmerja). Pravo odkritje je pomenila izdaja pisem gospe de Sévigné članom svoje družine in prijateljem, ki so se kmalu izkazala za eno najiminenitnejših pričevanj o *»stoletju«* Ludvika XIV.⁴ Za veličastnim videzom se vedno skriva kaj nemonumentalnega. Vsakdanjost je mnogo manj majestetična kot t. i. velika zgodovina. Sončni kralj je pač razpolagal z dobro naoljenim propagandnim strojem...⁵

Montesquieu se je s svojo fingirano orientalsko korespondenco v trenutku uvrstil na francoski intelektualni Olimp. Epistolarna forma mu je omogočila kar najbolj svobodno in prostodušno izražanje mnenj in sodb. Hkrati pa je našel prostor za *»eksotično«* zgodbo dveh Perzijcev, ki močno presega pripovedke iz Tisoč in ene noči. Zvedava Orientalca si izmenjujeta pisma, ki kritično reflektirajo stanje družbe na Zahodu ter podajajo analizo njenih navad in razvad. V ozadju se zarisuje tudi *»vzhodnjaška drama«* (v haremu).

Kam nas torej popeljejo Perzijska pisma? Na Vzhod, kjer naša popotnika začenjata svojo avanturo (pravita: *»Rojena sva bila v cvetočem kraljestvu, a ne domišljava si, da so njegove meje meje modrosti«*).

³ Leibnizeva *»javna filozofija«* (t. i. filozofija za princeze) se je opazno razlikovala od njegovih najglobljih misli; filozof si je navezadnje dal opraviti tudi s prepričevanjem Francozov, naj raje poskušajo osvojiti Egipt kakor Nemčijo (vendar so mu agrestivni *»Galci«* dali vedeti, da so križarske vojne že od časov Ludvika Svetega neaktualne). V praksi je torej bil nemški modrijan kar dober *»evropocentrist«*. Prim. B. Russell, *History of Western Philosophy*, London 2000, str. 563.

⁴ Prim. Madame de Sévigné, *Pisma*, Ljubljana 1973.

⁵ Prim. Peter Burke, *The Fabrication of Louis XIV*, New Haven 1992.

¹ D. Hume, *Raziskovanje človeškega razuma*, Ljubljana 1974, str. 24.

² Paul Hazard, *Kriza evropske zavesti (1680–1715)*, Ljubljana 1959, str. 5.

in da bi nama moralo sijati samo vzhodno sonce.)) ali na Zahod? Dejansko bi lahko večino ugotovitev, ki se najdejo na straneh Montesquieujeve knjige, zapisal tudi kak Britanec lockovske duhovne provenienice (le oblika izrekanja ugotovitev bi bila pri njem bolj stroga in suhoparna, se pravi puritanska). Eden od »intelektualnih (avan)turistov« iz Perzije denimo zapiše tole globokoumno in hudomušno sodbo o novoveških »Galcih«, ki bi ji gotovo pritrdil vsak Otočan: »*Francozi, o katerih imajo sosedge povedati veliko slabega, zaprejo nekaj norcev v norišnico, da bi tujci mislili, da preostali zunaj niso nori...*» Kraljestvo slepil naravnega človeka – tj. takega, ki kaj misli – nikakor ne more pretentati. Naša radovedna junaka se znajdeti v Parizu, kjer pa je preko globine njunih misli tudi Montesquieu. Njegova duhovna senca je povsod.

Montesquieu se dotika vsega, kar v francoski družbi diha in se premika. Pri miru ne pusti niti tistega, kar je le še navidezno živo. Prav tako pa se vse dotakne njega. Brati Perzijska pisma zato pomeni začititi tesnobo 18. stoletja in se z mislimi sprehoditi po svetu, ki so ga še vedno močno zaposlovala verska vprašanja. Človeška absurdnost – ki ji lahko rečemo tudi dogmatična doslednost – je tu in tam prignana do skrajnih meja. Tako je bilo mogoče zapisati tudi daljnosežno hipotezo: »...*če bi trikotniki imeli boga, bi imel tri stranice.*» Montesquieu ne prizanaša nikomur in ničemu; neusmiljeno udriha po vsem, kar je mogoče označiti za gnilo, razpadajoče, zgolj formalno, zavrto, fanatično in versko blazno. Ukvarja se z božjo naravo, človeško majhnostjo in svobodno voljo. Roga se nevednosti škofov in obtožuje verske vojne, ki jih ni »*povzročila številčnost ver, temveč duh nestrpnosti, ki je gnal domnevno prevladajočo med njimi.*» Katoliška cerkev, ki se je v veliki meri identificirala z rigidnim »starim režimom«, je bila nespregledljiva in hvaležna tarča...

Gnevu filozofa se v 18. stoletju ne moreta izmakniti niti papež, ki se zdi naravnemu človeku (Perziju – hm, kako je mogoče biti Perzijec?!) kot nekakšen vrhovni čarovnik, niti kraljevsko visočanstvo. Montesquieu se prav tako zapiči v prodajo častnih nazivov ter v vlogo oziroma pomen monarhove moči, ministrov in parlamenta. Ošvrkne celo vladarjevo dušo, ki naj bi bila »*kahup, po katerem so vlili vse ostale*«... In nečrtnost podložnikov je plemenita ruda, iz katere se pridobi izvrstna lakajska litina!

Montesquieu posveča svoje misli tudi pravnemu redu in zbode nosilce ustaljenih predstav o njem s trditvijo, da je »*pravo, kakršno obstaja danes, znanost, ki uči vladarje, koliko sile lahko storijo pravici, ne da bi škodili svojim interesom.*» Nasprotje med zamisljivo naravnostjo in idejami, ki se rojevajo

v družbenih institucijah, postaja neznosno. Medtem ko avtor Perzijskih pisem razmišlja o samomoru, razkrije svoje ostro nasprotovanje vsem sholastičnim usedlinam determinizma in usojenosti v civilnem pravu.

Zaskrbljenost, s katero zre Montesquieu na poljane bojne slave, se izrazi v temle stavku: »... *zmeraj trepetam, da ne bi navsezadnje odkrili kakšne naprave, ki bi omogočila po veliko krajši poti pobijati ljudi, uničiti cela ljudstva in narode.*» Avtorja Perzijskih pisem zanimata dobrobit in blagostanje, ki naj bi ju prinesel tehnični napredek, hkrati pa ga kot magnet privlačijo znanstvene iznajdbe – zato tudi kritično pretehtava možnosti takšne ali drugačne zlorabe le-teh. Z nagubanim čelom razmišlja o upadanju števila prebivalstva, po drugi strani pa se potopi v množico in opazuje norosti mode, navade žena in njihovih mož ter vse vrste posebnosti, ki jih je v Franciji regentske dobe kar mrgolelo. S pomočjo mitične zgodbe o Eolovem sinu prodre do samega Johna Lawa, arhitekta dokončnega brodoloma francoskega finančnega sistema, medtem ko je idilična saga o Trogloditih imenitna alegorija. Z malo miselne senzibilnosti lahko zasluţimo Montesquieujevo inačico Utopije. Njegov »veliki načrt« temelji na težnji po enotnosti naroda ter skriva v sebi vizijo sijajne prihodnosti, ki bi bila v znamenju človečnosti in razumevanja. Perzijska pisma zagotovo niso samo bleščeč družbenokritični spis; v njih je tudi nemajhen »terapevtski naboj«. Francozi 18. stoletja so ga večinoma spregledali. Sébastien-Roch Nicolas Chamfort se gotovo ni motil, ko je zapisal: »*V Franciji žive požigalci na varnem, tisti pa, ki bijejo plat zvona, trpijo preganjanje.*»⁶

Perzijska pisma so na eni strani mikavno branje o evropskem duhovnem podnebjju v »stoletju filozofov«, na drugi pa miselno pobudna knjiga za vse čase. So zgodovina, vendar jo hkrati tudi presega. Pričevanje o dobi regentskega režima v Franciji in o človeški naravi je nadvse duhovito. Montesquieu vsekakor ustvarja filozofijo – treba je reči, da je hkrati problemski in sistemski filozof (v smislu tipologije Nicolaia Hartmanna, ki je bila predstavljena v študiji *Der philosophische Gedanke und seine Geschichte* leta 1936) –, toda v nič manjši meri tudi literaturo. Vseh resnic pač ni bilo mogoče izreči v nezastrti obliki. Perzijska pisma gotovo niso bila po naključju natisnjena na Nizozemskem, ki je slovela kot otok svobode na evropskem kontinentu (tudi vojvoda La Rochefoucauld je svoje znamenite Maksime objavil v Haagu in celo John Locke je priobčeval svoje misli v deželi tulipanov⁷

⁶ *Francoski moralisti, Ljubljana 1977, str. 146.*

⁷ *B. Russell, n. d., 584.*

– pa je bila Britanija, zlasti po »slavni« revoluciji leta 1688, veliko bolj svobodna kakor Francija ob zori 18. stoletja!).

Zdi se, da je Montesquieu briljantno obvladal vse registre pisanja. Treba je reči, da jih slovenski prevod, ki je delo Cirile Toplak, ohranja v zavidljivi meri.

Petra Testen

GUSTAV MAHLER, KAPELNIK V LJUBLJANI

Primož Kuret, Mahler in Laibach. Ljubljana 1881–1882, Wiener Schriften zur Stillkunde und Aufführungspraxis, Sonderband 3, Böhlau Verlag, Dunaj-Köln-Weimar 2001, 110 strani.

Gustav Mahler (1860–1911) je bil ob cesarju Francu Jožefu brez dvoma najopaznejša osebnost secesijskega Dunaja. Tiranski direktor Dvorne opere in starosvetni monarh antikvarnega videza sta še zmerom silhueti, brez katerih si ni mogoče predstavljati zgodovine zweigovskega »včerajšnjega sveta«. Knjige, ki tematizirajo njuno življenje, se množijo kot gobe po dežju. *Mahleriana* se je v zadnjih tridesetih letih obogatila z zajetnimi novimi izdajami pisem, za katere so poskrbeli Herta Blaukopf,¹ Henry-Louis de La Grange, Günther Weiß² in še nekateri drugi raziskovalci. Impresivne muzikološke analize Mahlerjevega opusa so prispevali Donald Mitchell,³ Constantin Floros⁴ in Hermann Danuser.⁵ Vladimir Karbusicky je podal prodoren pogled v skladateljevo duhovno in stvarno »zaledje«. Monstruozno – tako po obsegu kot po natančnosti! – »mikrobiografijo« Gustava Mahlerja je v letih 1979–1984 na 3782 straneh »izcizeliral« H.-L. de La Grange,⁷ medtem ko je »okolju prijaznejšo« knjigo o njem napisal Jonat-

han Carr.⁸ Posebno pozornost priteguje tudi skladateljeva živahna soproga Alma, muza štirih umetnosti in številnih umetnikov (med drugimi so se okoli nje sukali skladatelj Alexander Zemlinsky, slikarja Gustav Klimt in Oskar Kokoscka, arhitekt Walter Gropius in pisatelj Franz Werfel); imenitno biografijo o njej je objavila Françoise Giroud (Alma Mahler ali umetnost zapeljevanja).⁹ Med zgodovinarji se s fenomenom Mahler največ ukvarja Carl E. Schorske,¹⁰ ki z zgledno vztrajnostjo preučuje nemškoliberalno kulturno sceno 19. stoletja (njegov pogled na zgodovino habsburške monarhije ne skriva simpatij do te duhovne usmeritve).

Dandanes se Mahler kaže kot osrednja skladateljska osebnost 20. stoletja, čeprav je v njem (pre)živel samo dobro desetletje. Svoje sodobnike in prihodnje rojene je dobesečno začaral s svojo umetnostjo in osebnostjo. Zavzema podobno mesto kot Ludwig van Beethoven v zavesti glasbenikov 19. stoletja. Dejstvo, da je skladatelj v sezoni 1881–1882 živel in delal v Ljubljani, zavezuje tudi našo muzikologijo in kulturno zgodovino. Knjiga Primoža Kureta, ki je pred kratkim izšla na Dunaju, predstavlja več kot dostojno izpolnitev hvaležne »raziskovalne naloge«.

Kuret se je dela lotil s potrebno širino in temeljitostjo: Mahlerjevo delovanje v Ljubljani je postavil v zgodovinski kontekst ter kolikor mogoče podrobno predstavil skladateljeve zveze z »lokalnimi faktorji«. Kranjska metropola je bila za ambicioznega umetnika, ki se je šolal na dunajskem konservatoriju, seveda provinca, toda določeno kulturno raven je le premogla. Častitljiva Filharmonična družba in Deženo gledališče sta poskrbela za razgibano glasbeno življenje v mestu (to je bilo tako vznemirljivo, da so si ljubljanski premožneži in zagledanci v cvetove tehničnega napredka kmalu omislili telefonske prenose iz koncertnih dvoran!). V obeh ustanovah so si glavno besedo priborili pripadniki nemškega kulturnega kroga (ki pa niso bili zmerom »tevtonskega« rodu). Na začetku osemdesetih let so ti sicer še imeli politično prevlado v ljubljanskem javnem življenju, toda po prihodu konservativne Taaffejeve vlade za državno krmilo (1879) je bilo jasno, da se bodo razmere vsak čas korenito spremenile. Mahler, ki se je zmerom čutil za pripadnika manjšine (v rodni deželi je bil Jud med Čehi, na Dunaju je veljal za priseljenca iz »Bohemije«, med Nemci pa je bil »zaznamovan« kot Avstrijec), se je tudi na »sončni strani Alp« znašel v precej negotovem položaju.

¹ Gustav Mahler Briefe, Dunaj-Hamburg 1982; Gustav Mahler Unbekante Briefe, Dunaj-Hamburg 1983; Gustav Mahler/Richard Strauss Briefwechsel 1888–1911, München-Zürich 1988.

² Ein Glück ohne Ruh'. Die Briefe Gustav Mahlers an Alma. Erste Gesamtausgabe. Herausgegeben und erläutert von Henry-Louis de La Grange und Günther Weiß, Berlin 1995.

³ D. Mitchell, Gustav Mahler. The Wunderhorn Years. Chronicles and Commentaries, London 1975.

⁴ C. Floros, Gustav Mahler I–III, Wiesbaden 1977–1985.

⁵ H. Danuser, Gustav Mahler und seine Zeit, Laaber 1991.

⁶ V. Karbusicky, Gustav Mahler und seine Umwelt, Darmstadt 1978.

⁷ H.-L. de La Grange, Gustav Mahler I–III, Pariz 1979–1984.

⁸ J. Carr, The Real Mahler, London 1997.

⁹ F. Giroud, Alma Mahler ili umetnost zavodenja, Sarajevo 1988 (izvirnik je izšel isto leto v Parizu!).

¹⁰ Prim. študijo Gustav Mahler: Formation and Transformation, v: C. E. Schorske, Thinking with History. Explorations in the Passage to Modernism, Princeton 1999, 172–190.